

PER BØHN, TRYGVE GJESTLAND og LARS GUNNAR LINGÅS (RED.): De seilte for vår frihet. Krigsseilernes kamp for Norge – og takken de fikk (eller skulle ha fått). Oslo, Grøndahl & Søn, 1987. 181 s. Ill. 198 n.kr.

Del I, »I farlig farvann«, udgør godt $\frac{2}{3}$ af bogen og består af en række beretninger fra søfolk, der på mange punkter vidner om en kritisk distance, især til myndighederne, f.eks. i et spørgsmål som hvor velfærdskomiteen blev af? »Dem hadde ikke en anelse om hva som hendte med oss sjømenn ute til havs«. Hertil er gengivet en skibslæges rapport om 9 skibbrudnes tilstand efter at de var fisket op fra en redningsflåde, hvor de havde tilbragt 48 døgn.

Del II, »I krigens kjølvann« behandler årene efter krigen. Leif Vetlesen selv krigssejler, skriver om Alf, hvis skæbne blev alkohol. Da pengene fra kongen (checken med krigspension) endelig kom, var det for sent. Leif Vetlesen udsendte i 1981 den både engagerede og veldokumenterede bog »Reis ingen monumenter. Kampen om Nortraships hemmelige fond«. Han havde selv været en ledende skikkelse i denne kamp.

I juni 1940 sluttede to norske organisationer, etableret i London, Norsk Sjømannsforbund og statsrederiet Nortraship, en overenskomst om de menige søfolks hyre. Den havde før 9. april været meget højere end britiske søfolks, men denne forskel mellem allierede kunne ikke fortsætte. Løsningen blev, at man indsatte differencen på en »hemmelig« konto. Efter krigen hævdede de søfarende, at disse penge (43,7 mil.) var deres. I 1948 afviste Stortinget at lade dem udbetale, og der blev oprettet et fond med bestemte statutter (TB-sanatorium m.m.). I 1954 stadfæstede Højesteret Stortingets afgørelse. Søfolkene følte sig snydt og umyndiggjort. En snes år senere, og efter stærkt pres fra krigssejlerne, tog regeringen Per Borten sagen op. I april 1972 vedtog Stortinget en ex gratia udbetaling på 180 kr. pr. fartsmåned fra juli 1940 til juni 1945 til de søfarende eller deres nærmeste efterladte. I et langt og indholdsrigt interview fortæller den tidligere statsminister Per Borten om, hvordan uretten blev gjort god igen.

For danske krigssejlere har situationen været en anden. I britisk tjeneste fik de britiske hyrer, kort og godt. Da de kom hjem, fik de hyreudligning, d.v.s. differencen mellem, hvad de havde tjent ude, og hvad de kunne have tjent hjemme. Det gik for manges vedkommende lige op med det beløb, staten havde ydet som lån til deres familier. – Men iøvrigt har de, ligesom deres norske kammerater, følt, at samfundet glemte dem.

Lars Gunnar Lingås, socionom, tidligere lektor ved Den Sociale Højskole i København, har skrevet en meget fin analyse »Forsømt av velfærdsstaten«, som rummer hård kritik af myndighedernes manglende sociale og mentalhygiejniske omsorg for en gruppe medborgere, hvoraf mange var i stor nød. Han mener, at langsom og treven sagsbehandling stadig betyder, at krigssejlere og deres efterladte forsømmes.

Midt i 1950'erne begyndte man at erkende langtidsvirkningerne af krigssejladsen, det man har kaldt krigssejlersyndromet. Midt i 1960'erne gik norske læger i gang med at udforske disse symptomer, med forbillede i undersøgelser af »KZ-syndromet«. En af lægerne var Adam Egede-Nissen, som var passager på et af de torpederede skibe, der er omtalt i Del I. Han havde mere end en anelse om, hvad der var hændt ude til havs. Hans redegørelse i denne bog hedder »Langtidsvirkninger av krigsseilas«. – Herhjemme er en krigssejlerundersøgelse (omfattende ca. 700 mennesker) gennemført midt i 1980'erne. Den har bl.a. resulteret i, at

adskillige hundrede søfolk eller deres enker har fået forøget hjælp fra det offentlige.

Formålet med »De seilte for vår frihet« er at berette om *menneskene*. Det er ikke helt retfærdigt, når det siges i indledningen, at der ikke er skrevet meget om krigssejlerne, og man så ikke nævner Lise Lindbæks »Tusen norske skip« (første udgave New York 1943) og Birger Dannevig: »Skip og menn« (1968), som begge indeholder mange beretninger om enkelte skibsbesætninger og søfarende. – Der peges også mod en planlagt udgivelse i 5 bind om Nortraship og krigssejlerne. Bag nærværende bog ligger utvivlsomt et ønske om, at faghistorikerne giver *søfolkene* den centrale plads i deres store »officielle« værk.

Christian Tørtzen

OSKAR MENDELSON: Jødernes historie i Norge gjennom 300 år, bind II. Oslo, Universitetsforlaget, 1986. 664 s. Ill. 285 nkr.

I 1969 udsendte lektor Oskar Mendelsohn første bind af sit storværk, »Jødernes historie i Norge gjennom 300 år« (anmeldt i H.T. bind 78, 1978, s. 36). Allerede da forelå ms. til bind II, der omfatter tiden fra 9. april 1940 til nutiden. Da en række arkiver imidlertid blev åbnet i de følgende år, måtte udgivelsen vente til 1986.

Mendelsohns arbejde er gennemdokumenteret og anfører altid minutiøst divergenser. Et righoldigt personalhistorisk og statistisk materiale er samlet her. Man ser f.eks. klart forskellen på tyskernes statistiske opgivelser (ca. 10.000 jøder i Norge) og de ca. 1200, der reelt var tale om. Som bekendt halveredes den norske jødiske befolkning gennem deportationer til Auschwitz i 1942–43. Forfatteren diskuterer indgående spørgsmålet om, hvorvidt de norske nazister eller tyskerne var de egentlige initiativtagere. Selvom Mendelsohn hele tiden har været stærkt personligt involveret i sagen, forfalder han aldrig til retorik eller patetiske udsagn. Han beretter nøgternt, næsten lidenskabsløst, om den smagløse propaganda mod jøderne, om arrestationer, nedskydning og mishandling af fanger, om konfiskation af jødernes ejendomme og værdier og følger transporterne helt til Auschwitz, hvorfra kun 25 reddedes.

Omtrent halvdelen af bogen fortæller om besættelsestiden, opgøret efter krigen, modtagelsen af displaced persons (ca. 600 for at »erstatte« de 600 ofre). Uden kommentarer i øvrigt nævner Mendelsohn tit, når talen er om nordmændenes forhold til jøderne, de tilsvarende reaktioner i Danmark. Den anden halvdel af bogen er – ligesom det var tilfældet med bind I – viet det interne menighedsliv, opbygningen efter krigen, problemer med at få boliger og erstatninger, de mere eller mindre ødelagte synagoger i Oslo og Trondheim, som dog snart genindvies under almindelig bevågenhed. Trods problemer med at skaffe tjenestemænd får man iværksat religionsundervisning, børnehaver og alderdomshjem. Foreninger af national og international jødisk karakter rekonstrueres. Mendelsohn behandler ligeledes forholdet til Palæstina/Israel, den fornyede antisemitisme, og i et særskilt kapitel gennemgås jøderne i efterkrigstidens litteratur. Mendelsohn har været aktiv i alt dette ved siden af sin gerning som gymnasielærer, idet han har været i styrelsen for menigheden i Trondheim til 1948, siden i Oslo op til nutiden. Han kender alle aktstykkerne og alle personerne.